Szeghy-Gayer Veronika:
A felismerés és a fájdalom később jött, hogy az ezeréves magyar állam az utolsó perceit élte

2020. június 2. kedd - 19:24

A csehszlovák állam kialakulásáról, a lakossági fogadtatásáról, a magyar tisztségviselőkről és a spanyolnátháról beszélgettünk Szeghy-Gayer Veronikával, az NKE EJKK Közép-Európa Kutatóintézet és a Szlovák Tudományos Akadémia munkatársával, a Trianon100 MTA-Lendület Kutatócsoport tagjával.

BUMM-INTERJÚ

1918. október 28-án kikiáltották Csehszlovákiát, amelyhez a szlovákok két nappal később csatlakoztak a turócszentmártoni nyilatkozattal. Volt realitása egy önálló szlovák állam kialakulásának?

1918-ban semmilyen realitása nem volt annak, hogy létrejöjjön egy önálló szlovák állam. Noha a szlovák értelmiségiek közül voltak jópáran, akik egy önálló nemzeti államalakulatban képzelték el saját jövőjüket, ennek megvalósulásához hiányzott a nemzetközi elismertetés lehetősége, a szlovák politikai elit ugyanis egyáltalán nem rendelkezett olyan nyugat-európai kapcsolatrendszerrel, mint a csehek. Azok a szlovák ügyvédek, banktisztviselők, papok és értelmiségiek, akik Turócszentmártonban aláírták a nyilatkozatot ugyanakkor politikai beállítottságtól függetlenül egyetértettek abban, hogy a „csehszlovák törzs magyarországi ága" az új szláv állam gondolatához csatlakozzon, s ne maradjon Magyarország része. Természetesen az már más kérdés, hogy az aláírók mennyiben reprezentálták a teljes szlovák társadalmat, hiszen például Zemplén és Sáros vármegyéből senki, Abaúj-Tornából is csak ketten képviselték a szlovákokat Turócszentmártonban. Ehhez persze azt is hozzá kell tenni, hogy 1918 végén még nem volt lezárt kérdés, hogy pontosan milyen lesz Szlovákia státusza az új Csehszlovákián belül. A szlovákok körében többen még bíztak bene, hogy a korábbi ígéretekhez híven az országrész autonómiát kap.

Miért voltak fontosak az újonnan alakult csehszlovák állam számára a magyarlakta területek?

A cseh politikusok hamar felismerték, hogy az új államba került mintegy 3 millió főnyi német kisebbséget csak a keleti országrészben lakó szlovák lakosság ellensúlyozhatja, velük együtt az államalkotó „csehszlovák nemzet" biztos kétharmados többséget alkothat. Természetesen fontos szerepet játszottak a stratégiai és gazdasági szempontok is az új határ meghúzásakor, ezért kerülhetettek a győztesek kezére olyan tömbmagyar területek, mint a Csallóköz.

Milyen egységek indultak a széthullóban lévő Magyar Királyság északi területeinek birtokba vételére? És hogyan fogadta őket a helyi lakosság? Volt ellenállás vagy voltak, akik szívesen fogadták, várták őket?

A mai Szlovákia területét korábban nagyrészt az olasz, kisebb részben a francia frontról 1918 végén idecsoportosított cseh és szlovák legionáriusok, illetve hozzájuk csatlakozó szlovák önkéntesek vették birtokba 1918 novembere és 1919 januárja között. A csehszlovák csapatok élén kezdetben olasz tábornokok és tisztek álltak, őket később 1919 tavaszán franciákra cserélték, mert az olaszok a helyi magyar lakossággal szimpatizáltak.

A csehszlovák megszállásra egyébként a társadalom nagyrésze átmeneti kényszermegoldásként tekintett, amelytől a helyi közigazgatások vezetői is elsősorban a rend fenntartásának biztosítását remélték. A magyar hadsereg frontról hazasereglő katonái ugyanis október végétől fosztogatni kezdtek városokban és vidéken egyaránt, s hozzájuk elégedetlen civilek is nagy számban csatlakoztak. A nép haragjának nemcsak jegyzők, hanem gyakran földesurak és zsidó kereskedések is áldozatul estek. A legkezelhetetlenebbé Eperjesen vált a helyzet, ahol az október 31-i népgyűlés tömeges fosztogatásokba torkollott, melyet követően elrettentésként másnap 41 katonát és 2 civilt végeztek ki a Fő utcán, a katolikus és az evangélikus templom közötti téren. A szlovák közemlékezetben később csak „eperjesi zendülés" néven elhíresült eset a többi város számára elsősorban azzal a felismeréssel járt, hogy külső segítség nélkül egyre nehezebben akadályozhatók meg a hasonló erőszakcselekmények.

Az idegen katonaság fogadtatása részben függött a lakosság nemzetiségi összetételétől is, de főleg attól, hogy az adott helyen volt-e egyáltalán olyan elit, amely szimpatizált a csehszlovák állam gondolatával vagy legalábbis hajlandó volt azzal együttműködni. Érseújváron január első napjaiban fegyveres ellenállás is szerveződött, de ez és az ehhez hasonló kezdeményezések aztán mind hamvába hulltak. Nem volt meg Budapest támogatása és elég hadra fogható ember sem egy komoly ellenállás megszervezéséhez.

És mi volt a helyzet Kassával? Hogy élte meg a választott otthonod ezeket a változásokat?

Kassa, részben Molnár Miklós szociáldemokrata kormánybiztos fellépésének köszönhetően elkerülte az Eperjesen vagy Szlovákia más területén lejátszódó hasonló vérengzéseket és fosztogatásokat, mivel 1918. december 29-én maga hívta

be a csehszlovák csapatokat. Ugyanakkor itt is számoltak a megszállás átmenetiségével, nem tekintették azt véglegesnek. A magyar állami intézmények és a lakosság részéről is nagy volt az ellenállás a berendezkedni kívánó új csehszlovák hatalommal szemben, ráadásul a csehszlovák katonai megszállás Kassán 1919 januárja és júniusa között több civil halálos áldozatot is követelt. A legismertebb a Honvéd-szobor ledöntését követő márciusi sortűz volt, amikor ketten az életüket vesztették. Noha Kassa mindig is rajta volt a szlovákok mentális térképén, 1918 végén alig volt olyan szlovák értelmiségi a városban, aki rendelkezett helyismerettel és kinevezhető lett volna a fontosabb posztokra. Kivételnek éppen Vladimír Mutňanský, az első szlovák polgármester számított, aki ugyan nem volt kassai születésű, de itt tanult jogot és a magyar közigazgatásban szocializálódott, és jó kapcsolatokat ápolt a helyi magyar elittel, például Puky Endre alispánnal.

Kassa aztán alig két évtized alatt szlovák várossá vált, – legalábbis a statisztikákban – ami nemcsak a „csehszlovák" nacionalizmus eredménye volt. Az új állam keretei között a város stratégiai jelentőségre tett szert, a csehszlovák kormányok igyekeztek egyfajta kelet-szlovákiai regionális központtá fejleszteni, amely fontos összekötő kapocs lett a cseh országrészek és Kárpátalja között. A többségnek nem volt nehéz alkalmazkodni a kialakult helyzethez, noha Rákóczi városa (akinek a sírját az 1930-as évek második felében még Edvard Beneš köztársasági elnök is meglátogatta) Prága szemszögéből ellenzéki város képét mutatta. A helyi választáson a magyar kisebbségi pártok szerezték a legtöbb szavazatot, 1932 kivételével, amikor viszont a kommunisták. Egyszerre volt erős a kisiparosságra támaszkodó keresztényszocializmus, valamint a munkásság.

Az 1918-1920-ban egy láthatatlan ellenség is fenyegette az államfordulatokat megélt lakosságot: a spanyolnátha. Az embereket mi foglalkoztatta inkább, a főleg fiatalokat megtámadó betegség vagy az, hogy melyik államban fognak élni?

Csehszlovákia létrejöttét az átlagember csak akkor fogta fel igazán, amikor megtörtént a régió csehszlovák katonai megszállása, majd kiépült az új közigazgatás. 1918 november-decemberében egyrészt még mindenki a frontról hazatérő családtagjait várta haza, miközben a politikai elit egy részét a Magyarország demokratikus átalakulása felett érzett eufória kötötte le. Másrészt a már fent említett közbiztonsági és közellátási problémák közepette csapott le 1918 őszén a spanyolnátha második hulláma, amelyre a felvidéki városvezetések viszonylag későn reagáltak.

Egyes becslések szerint a spanyolnátha legalább 10 000 áldozatot követelt a mai Szlovákia területén. Pozsony és Kassa lakosságának körülbelül 10%-a megfertőződött, a halálos áldozatok kétharmada pedig a 40 év alatti korosztályból került ki. Ez és a betegség gyors lefolyása megrémítette a korabeli embereket. Csak Kassán 1918 utolsó hónapjaiban majdnem 200-an vesztették életüket a járvány következtében. A pozsonyi Szent András temetőbe naponta tucatszámra szállították a halottakat. Ilyen körülmények között sokak számára közömbös lehetett, hogy valahol messze Prágában kikiáltottak egy államot, amiről azelőtt senki sem halott. De annak, aki elvesztette a fiát, aki alig pár napja jött haza a frontról, annak, akinek kirabolták a boltját, amiben egy élete munkája volt, annak, aki nem tudott orvost hívni a beteg szeretteihez, mert az orvosok még a fronton szolgáltak, és közben a liszt- és szénhiánnyal is szembe kellett nézni, ott az is mellékes volt, hogy az ezeréves magyar állam éppen az utolsó perceit éli. A felismerés és a fájdalom csak később jött.

A Vörös Hadsereg betörése majd visszavonulása után megszilárdulni látszottak a határok. Mi lett a sorsa a magyar állam tisztségviselőinek?

1919 januárjától a csehszlovák állam képviselői fokozatosan nekiláttak az új közigazgatás bevezetésének, s ennek keretében a magyar állami közalkalmazottakat is az új hűségeskü letételére szólították fel. Ekkor még érthető módon nagy volt az ellenállás a körükben, amit az 1919. február eleji sztrájk is jól jelzett: a nagy többség még bízott a régi magyar állam fennmaradásában. Elbizonytalanította őket azonban Budapest hozzáállása, ahonnan alig kaptak pontos iránymutatást arra vonatkozólag, mit is kéne tenniük, átlépni az új állam szolgálatába vagy kitartani. Így tulajdonképpen mindenki csak a saját józan ítélőképességére számíthatott, ami nem feltétlenül elég, ha gyakran változnak a határok.

A hűségesküt megtagadók menekülthulláma Magyarország irányába aztán csak 1919 augusztusától, a Magyarországi Tanácsköztársaság bukása után vett nagyobb mértéket. 1924-ig több mint 100 000 fő hagyta el a mai Szlovákia és Kárpátalja területét, nemcsak a magyar állami közigazgatásban dolgozók, hanem hivatalnokok, tanárok, értelmiségiek, továbbá a magyar hadsereg tisztjei. Volt, akit elmozdítottak a helyéről, mások önként távoztak, s családi otthont, társadalmi státuszt, kiépített egzisztenciát hagytak hátra a bizonytalan jövőért cserébe. Jó részük a csonka államba érkezve vasúti vagonokban volt kénytelen átmeneti szállásra lelni.

Mi tudunk azokról a magyar köztisztviselőkről és közalkalmazottakról, akik itt maradtak?

Egyrészt voltak, akik eleve együttműködtek az új hatalommal, például olyan magasabb tisztségben lévő személyek, mint Rozsnyó, Nyitra, Bártfa vagy Késmárk polgármestere, tiszti főorvosok vagy egyéb városi alkalmazottak. S őket az új állam is integrálni tudta, hiszen a csehszlovák vezetés Szlovákia területén kezdetben komoly kádérhiánnyal küzdött a közigazgatás minden szintjén.

Ami azonban a volt magyar állami közalkalmazottakat, többek között tanárokat, vasutasokat, postásokat, állatorvosokat, pénzügyi hivatalnokokat illeti, az ő életük minden bizonnyal más irányt vett Trianon után. Ha beszélték valamennyire az új állam nyelvét és politikai szempontból megbízhatónak ítélték őket, akkor a hűségesküt letételét követően akár

hivatalukban is maradhattak, ez egyébként főleg az oktatási intézményekben és a pénzügyigazgatóságokon volt jellemző. A rendőrségen teljes állománycsere következett be 1919 és 1922 között, itt az új személyzet legalább egy harmadát aztán a cseh országrészből érkező hivatalnokok tették ki. Megint más volt a helyzete annak a több mint 20 ezer fő vasúti és postai alkalmazottnak, akiket az 1919. februári sztrájkot követően bocsátottak el állásukból. Az ő helyzetüket egy 1920-ban elfogadott törvény alapján végül csak 1924-ben rendezték. Számukra az 1920-as évek első fele jelentette a legnehezebb időszakot: pályamódosításra kényszerültek, összességében úgy próbálták eltartani a családjukat, ahogy tudták. Többségük aztán nyugdíjazva lett, de minden bizonnyal hatalmas sérelmek halmozódtak fel bennük.

Tudomásom szerint Bukovszky Lászlóval és Simon Attilával egy különleges kiadványt készítetek elő. Mit lehet róla előre elárulni?

Annyit talán elárulhatok, hogy Kassához és az 1918-1919-es impériumváltásokhoz kötődik, - különben nem is vennék részt benne. A többiről – remélem – év végén részletesen beszámolhatunk!

(bumm, ccs)